

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/6

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Некоторые теоретико-правовые вопросы
рецепции публичного права в
национальную правовую систему
- 12 **YOUNAS AMMAR**
SADIKOV MAKSUDBOY
ABDULAJONOVICH
Tech law in central asia: approach to technological
progress of the 4th industrial revolution
- 17 **UMAROV BEKZOD AZAMATOVICH**
Davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish
konsepsiyasida prinsiplarning tutgan o'рни
- 24 **МУКУМОВ БОБУР МЕЛИБОЙ УГЛИ**
Проблемы нормативного регулирования
предпринимательской деятельности
в Республике Узбекистан

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 32 **HOSHIMXONOV AHROR MO'MINOVICH**
Hukumat faoliyatini pandemiya sharoitida
tashkil qilish va huquqiy tartibga solish
masalalariga oid mulohazalar
- 39 **MUHAMMADIYEV ULUG'BEK ISLOMOVICH**
XAYITOV XUSHVAQT SAPARBAYEVICH
Qonun ustuvorligini ta'minlashda zamonaviy
mexanizmlarning yaratilishi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining
yangi tahriri loyihasida "fuqarolik qonunchiligi"ga
oid yangiliklarning ilmiy-nazariy tahlili
- 57 **SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas'uliyati cheklangan jamiyati ishtirokchilarining
umumiy yig'ilishini chaqirish va bu toifadagi
nizolarni hal qilishning ayrim masalalari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 66 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi
- 74 **QUTLIMURATOV FARXAD QALBAYEVICH**
Qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs kreditorlarining huquqlarini himoya qilish mexanizmlarining umumiy tavsifi
- 81 **BAKHRAMOVA MOKHINUR BAKHRAMOVNA**
Absence of jurisdiction and consequences in arbitral proceedings
- 88 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporativ niqoblarni olib tashlash konsepsiyasi va uni O'zbekiston korporativ huquqida takomillashtirish masalalari
- 96 **ФАЙЗИЕВ ШУХРАТ ХАСАНОВИЧ**
Правовые основы экологической политики государства: система, классификация и проблемы кодификации законодательства
- 107 **MAXKAMOV DURBEK NEMATOVICH**
O'simlik dunyosini muhofaza qilishda jamoatchilik nazoratini huquqiy ta'minlash masalalari
- 114 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAEVICH**
The role of social partnership in setting standards for the protection of the natural environment (legal aspect)
- 124 **MAMAYEVA MAKBAL NURJANOVNA**
Организационные аспекты обеспечения независимости института адвокатуры в Узбекистане: проблемные аспекты
- 131 **URALOV SARBON SARDOROVICH**
Sud qarorlarining preyditsial ahamiyati
- 137 **MALLAYEV NORMAMAT RAMAZANOVICH**
ERGASHEV BAHODIR ABDURASULOVICH
Advokatlik faoliyatini tashkil etishning nazariy-huquqiy asoslari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 143 **XUDAYKULOV FERUZBEK XURRAMOVICH**
Ekologiya sohasidagi jinoyatlar obyektiv belgilari
va o'ziga xos xususiyatlari: tahlil va taklif
- 153 **SALOXOVA SARVINOZ SADRIDDIN QIZI**
Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab
chiqqan voyaga yetmaganlarning post-
penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashni
takomillashtirish
- 162 **MAMAJANOV ABRORBEK
MIRABDULLAYEVICH**
Ayrim xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlarida
o'zboshimchalik uchun javobgarlik
- 170 **ANORBOYEV MURODJON
RAXMANQUL O'G'LI**
Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga
aralashish jinoyatining umumiy tavsifi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 176 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**
Соглашение о признании вины как
гарантия обеспечения прав личности
в уголовном процессе
- 184 **PRIMOV BAXTIYOR OLIM O'G'LI**
Dastlabki tergovda qo'llanilayotgan axborot-
kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi
va umumiy tavsifi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 192 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish
vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari
ahamiyati va tushunchasi
- 200 **КОЗАКОВ БЕКЗОД АБДУЛБОКИЕВИЧ**
Принцип добрососедства между
государствами в современном междуна-
родном праве
- 209 **SUVANOV SARDOR BAXADIROVICH**
Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida
inson huquqlariga oid ayrim masalalar

UDC: 341.4(042)(575.1)
ORCID: 0000-0002-1645-044X

XALQARO NIZOLARNI TINCH YO‘L BILAN HAL ETISH VOSITASI SIFATIDA XALQARO TERGOV KOMISSIYALARI AHAMIYATI VA TUSHUNCHASI

Egamberdiyev Dilshod Alisherovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
“Xalqaro huquq va inson huquqlari” kafedrası katta o‘qituvchisi,
e-mail: d.egamberdiyev@tsul.uz

Annotatsiya. Dunyo hamjamiyatida sodir bo‘layotgan turli voqea va hodisalar shundan dalolat bermoqdaki, xalqaro huquqiy munozaralar atrofida tergov komissiyalarini tuzish va ularning faoliyatini o‘rganish bilan bog‘liq asoslar ilmiy va siyosiy munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Chunki mazkur faoliyat 10 yoki 20-yil ilgari tuzilgan komissiyalarga qaraganda hozir tez-tez tuzila boshlandi. Ma‘lumki, bugungi kunda jinoyatchilik, ayniqsa, xalqaro jinoyatchilik davlatlarning milliy huquqiga va xalqaro huquq normalariga hamda jamiyatning normal siyosiy tizimiga ham tahdid solib kelmoqda. Bunday tahdidga qarshi davlatlar birgalikda yoki universal xalqaro tashkilotlar orqali kurash olib borish ehtiyoji yuzaga kelmoqda. Transmilliy jinoyatlar, qurolli to‘qnashuvlar, genotsid, agressiya, terrorizm kabi jinoyatlar global muammoga aylangan. Bunday xalqaro miqyosdagi jinoyatchilikka qarshi kurash bilan bir qatorda, ularni sodir etishdan maqsad, sodir etilishi natijasida yetkazilgan zararlarni aniqlash, turli nizolar vaqtida va undan keyin bevosita inson huquqlarini ta‘minlash kabi harakatlar, albatta, muhim hisoblanadi. Xalqaro tergov komissiyalari xalqaro huquqning inson huquqlari, xalqaro gumanitar huquq va xalqaro jinoyat huquqi sohalarida sodir etilgan huquqbuzarliklarni o‘rganish maqsadida murojaat etiladigan xalqaro huquqning institutlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada muallif nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalarining ahamiyati va ularning tushunchasini ilmiy asoslab, yoritib bergan. Shuningdek, ushbu faoliyatni yanada rivojlantirish bilan bog‘liq fikr mulohazalar yuritgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro, nizo, tergov, komissiya, transmilliy, inson huquqlari, gumanitar huquq, xalqaro jinoyat huquqi, faktlarni aniqlash.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОСНОВА ДЛЯ СОЗДАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОМИССИЙ ПО РАССЛЕДОВАНИЮ КАК СРЕДСТВА МИРНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ

Эгамбердиев Дилшод Алишерович,
старший преподаватель кафедры
“Международное право и права человека”
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В начале прошлого века международные комиссии по расследованию первоначально создавались государствами с целью содействия мирному урегулированию международных споров. После создания Организации Объединенных Наций в международном сообществе формируются Международные комиссии по расследованию с целью расследования кризисных ситуаций на международной арене, полного информирования о случаях нарушений в рамках международного права и решения вопросов вины виновных. Наряду с этим, деятельность международных следственных комитетов сегодня все более необходима для расследования и расследования ситуаций, связанных с геноцидом, преступлениями против человечности, военными преступлениями, нарушениями прав человека. Одним словом, комиссии стали одним из институтов международного права, к которому обращаются с целью расследования нарушений, совершенных международным правом в области прав человека, международного гуманитарного права и международного уголовного права. В свою очередь, считается, что создание комиссий имеет свою собственную правовую основу в международном праве. В данной статье автор научно обосновал правовую

базу и эффективную деятельность по созданию международных следственных комиссий. Также были высказаны замечания по поводу дальнейшего развития этой деятельности.

Ключевые слова: расследование, комиссия, международное право, конвенция, декларация, спор, мирный, Женева, Гаага, конференция.

INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR THE ESTABLISHMENT OF INTERNATIONAL COMMISSIONS OF INQUIRY AS A MEANS OF PEACEFUL SETTLEMENT OF DISPUTES

Egamberdiev Dilshod Alisherovich,
Senior Lecturer of the Department of
International Law and Human Rights of
Tashkent State Law University

Abstract. At the beginning of the last century, international commissions of inquiry were initially created by States to promote the peaceful settlement of international disputes. After the creation of the United Nations, International Commissions of Inquiry are formed in the international community in order to investigate crisis situations in the international arena, fully inform about cases of violations within the framework of international law and resolve issues of guilt of the perpetrators. At the same time, the activities of international investigative committees are increasingly necessary today to investigate and investigate situations related to genocide, crimes against humanity, war crimes, and human rights violations. In short, the commissions have become one of the institutions of international law to which they turn in order to investigate violations committed by international human rights law, international humanitarian law and international criminal law. In turn, it is believed that the creation of commissions has its own legal basis in international law. In this article, the author scientifically substantiated the legal framework and effective activities for the creation of international investigative commissions. Comments were also made on the further development of this activity.

Keywords: investigation, commission, International law, convention, declaration, dispute, peaceful, Geneva, The Hague, conference.

XIX asrning oxiridan boshlab jinoyatchilikning xalqaro darajadagi faolligi tobora rivojlanib bordi. Bunga bevosita davlatlar o'rtasida olib borilayotgan oshkora siyosat, yopiq va qattiq nazoratda bo'lgan iqtisodiyotning kengayishi sabab bo'ldi. O'z navbatida, shuni qayd etish kerakki, iqtisodiyotning integratsiyalashuvi va bozorlarning kengayishi, bevosita yer yuzida yashovchi aholining manfaatlariga xizmat qilibgina qolmay, balki jinoyatlarning yangi noma'lum shakllarining paydo bo'lishi va takomillashishiga sharoit yaratib berdi. Xususan, terrorizmn moliyalashtirishni yangi shakllari [1], giyohvandlik vositalarining noqonuniy savdosini kengayishi [2], odam savdosining turlari ko'payishi [3], pullarni qalbakilashtirish [4] hamda bugungi kunda o'z yechimini kutayotgan kiberjinoyatlarning [5] turli shakllari yuzaga keldi.

Universal tashkilot sifatida BMTning asosiy vazifasi tinchlik, global va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir. Biroq BMT tashkil etilganiga 75-yildan ortiq vaqt bo'lgan bo'lsa ham, jahon hamjamiyati tomonidan jinoyatchilikni bartaraf etish borasida amalga oshirilayotgan barcha

sa'y-harakatlarga qaramasdan jinoyatchilikning global o'sishi va yangi murakkab shakllarining paydo bo'lishi kuzatilmoqda. Birgina terrorizm jinoyatining o'sish ko'rsatkichi Iqtisodiyot va tinchlik institutining 2020-yil noyabr oyida chop etilgan Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism hisobotining ma'lumotlariga ko'ra 2009–2019-yillarda 30 foizga oshganligini guvohi bo'lamiz [6]. Bundan tashqari, Sobiq Yugoslaviya, Ruanda, Darfur, Sharqiy Timor, Livan, Gvineya, Kot d'Iaur, Liviya, Falastin hududlari, Suriya Arab Respublikasi, Koreya Xalq Demokratik Respublikasi, Shri-Lanka, Markaziy Afrika Respublikasi va boshqa shu kabi hududlarda sodir etilgan jinoyatlar bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Xalqaro tergov komissiyalari nizolarni hal qilishning yangi muqobil usuli sifatida ilk bor 1899-yilda qabul qilingan Gaaga konvensiyasida keltirib o'tilgan. Mazkur yangi xalqaro mexanizmnining joriy etilishiga bevosita 1898-yilda sodir etilgan jinoyat turtki bo'ldi. Ya'ni 1898-yil 15-fevralda Gavana harbiy portida langar tashlagan AQShning Meyn (Main) harbiy kemasi portlatildi, natijada

jami 259 nafar ekipaj va harbiy ofitser xalok bo'ldi [7]. Ushbu holat yuzasidan Ispaniya va AQSh alohida-alohida tergov harakatlari olib borishdi, lekin sirli portlash bo'yicha ikki davlatning tergov xulosalari bir-biriga zid va tortishuvlarga sabab bo'lgan fikrlarni keltirib chiqardi. Kuba tufayli vujudga kelgan Ibero-Amerika keskin munosabatlari nuqtayi nazardan, bu voqea Ispaniya-Amerika urushi boshlanishini tez-lashtirib yubordi [8]. Shu asosda, bir yildan so'ng 1899-yilda xalqaro tergov komissiyasini tuzish taklifi rus diplomati F. Martens tomonidan Gaaga tinchlik konferensiyasida ilgari surildi [9]. Bu fikrdan ko'zlangan asosiy maqsad vaqtdan yutish, vaziyatni to'g'ri baholab nizoning avj olib ketishining oldini olish va vaziyat to'liq tanglikka olib kelmasidan oldin faktlarni aniqlashdan iborat edi [10]. AQSh va Ispaniya Meyn voqeasi bo'yicha 1899-yilda qabul qilingan va davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan "Nizolarni tinch yo'l bilan hal etish to'g'risida"gi Gaaga konvensiyasining III Bo'limida ko'rsatilgan qoidalar asosida kelishuvni amalga oshirishdi.

Dastlab xalqaro tergov komissiyalarining ishlash tizimi, tergov olib borish jarayoni har bir tuzilgan komissiya uchun vaqtinchalik ad hoc tartibida belgilangan. Lekin bu tizim o'zini oqlamadi va natijada 1907-yilda qabul qilingan "Nizolarni tinch yo'l bilan hal etish to'g'risida"gi Gaaga konvensiyasida xalqaro tergov komissiyalarining faoliyati to'liq belgilab qo'yildi [11]. Tergov komissiyalarining aniq maqsadi xolis va adolatli tergov orqali faktlarni aniqlash va qaror qabul qilishga ko'maklashish deb belgilandi.

Diplomatik nuqtayi nazardan ikki konvensiyaning o'zida tergov komissiyalari huquqiy tabiatining bir necha jihatlari sanab berildi. Birinchidan, 1907-yilda qabul qilingan konvensiyaga ko'ra "komissiyaning oxirgi xulosasi faktlarni aniqlashga qaratilgan tavsiyaviy xarakter kasb etadi va komissiya hech qanday qaror qabul qilmaydi". Ikkinchidan, ushbu hisobot majburiy kuchga ega bo'lmaydi, aksincha, ishtirokchi davlatlarga hisobotda ta'sir ko'rsatish choralari tanlash imkoni beriladi. Uchinchidan, 1899-yilda qabul qilingan konvensiyaga ko'ra hisobot faqat tomonlarning e'tiboriga yetkaziladi va oshkora e'lon qilinmasligi aniq belgilab qo'yildi. Biroq 1899-yilda belgilangan qoidalarda farqli o'laroq 1907-yil Gaaga konvensiyasining 34-moddasiga ko'ra hisobot komissiyasining ochiq yig'ilishida o'qilishi kerakligi belgilab qo'yildi.

Konvensiyalarda belgilangan qoidalaridan kelib chiqib tergov komissiyalarini tuzish amaliyotida, davlatlar o'rtasida ikki va ko'p tomonlama shartnomalar asosida tergov komissiyalarini tuzish keng tarqaldi. 1911-yilda Gaaga qoidalariga tayanib AQSh, Fransiya va Buyuk Britaniya bilan Taft (yoki Noks) (Taft (or Knox)) deb nomlanuvchi shartnomalar imzoladi. Mazkur shartnomaga muvofiq tomonlar o'rtasidagi muammoli vaziyatlarni hal qilishda bevosita 1907-yilda qabul qilingan Gaaga Konvensiyasining tegishli qoidalari asosida, artibraj sudiga yoki tomonlar o'rtasida tuzilgan qo'shma tergov komissiyasiga topshirish majburiyati aniq belgilab qo'yilgan edi [12].

1913–1940-yillar orasida AQSh Gaaga Konvensiyasi asosida Taft (yoki Noks) shartnomalaridan farqli o'laroq Bryan (Bryan) deb nomlanuvchi bir qancha shartnomalar tuzdi. Shuningdek, Bryan shartnomalari negizida 1915-yilda Argentina, Braziliya va Chili ABC shartnomalarini tuzishdi. Bundan tashqari 1919-yilda Buyuk Britaniya, Braziliya va Chili bilan shunga o'xshash bir necha shartnomalarni tuzdi va 1923-yilda Amerika qit'asining o'n olti davlati tergov mexanizmlarni o'z ichiga olgan huddi shu yo'nalishdagi Gondora shartnomasini tuzishdi [13].

So'nggi-yillarda xalqaro maydonda mavjud bo'lgan inqirozlar yoki hodisalarni o'rganish maqsadida mustaqil va xolis tergov komissiyalarini tuzish, chaqirish odatiy holga aylanib qoldi. Davlatlar va xalqaro tashkilotlar so'nggi o'tgan davr mobaynida bir necha g'ayrioddiy "tergov komissiyalarini", "tergov organlari"ni yaratdilar, ularning aksariyati vaziyatga xulosa va tavsiyalar berish, faktlarni aniqlash, shuningdek, ularga huquqiy tahlil berish bilan shug'ullanib kelishdi. Zamonaviy xalqaro huquqda tuzilgan tergov komissiyalari ilgari tuzilgan komissiyalardan farqli o'laroq chegara muammolari yoki urush qonun qoidalarining buzilishini o'rganish bilan bog'liq muammolarni emas, balki inson huquqlariga tahdidlarning qanchalik jiddiyligi, sodir etilgan harakatlar xalqaro xavfsizlik va tinchlikka qanchalik xavfliligini o'rganishni asosiy maqsad qilib olgan. Misol uchun, BMT Bosh Assambleyasining A/67/997-S/2013/553-sonli Rezolyutsiyasi bilan tuzilgan "Birlashgan Millatlar Tashkilotining Suriya Arab Respublikasida kimyoviy qurol ishlatilganligi haqidagi da'volarni tergov qilish missiyasi" shuningdek, BMTning Inson huquqlari bo'yicha

Kengashi tomonidan 2013-yilda A/HRC/RES/S-22/13-sonli Rezolyutsiyasi bilan tuzilgan “Koreya Xalq Demokratik Respublikasida Inson huquqlari bo'yicha xalqaro tergov komissiyasi”. Mazkur komissiyalar insoniyatga qarshi jinoyatlarni tekshirish va inson huquqlarini ta'minlanishini nazorat qilish maqsadida tashkil etilgan.

Bu esa, o'z navbatida, xalqaro jinoyat huquqi tomonidan tan olingan jinoyatlar shuningdek, bugun ancha rivojlanib borayotgan transmilliy jinoyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etishga o'z xissasini qo'shmoqda

Ayrim huquqshunoslar xalqaro tergov komissiyalari bugungi kunda foydali amaliyotdan biridir deb ta'kidlashadi [14]. Xalqaro tergov komissiyasini tuzish muhimmi? Agar muhim bo'lsa xalqaro huquqshunoslar o'rtasida mazkur komissiyalarning faoliyatiga qiziqish kuchayganiga qaramasdan, yuridik adabiyotlarda komissiyaning yaratilishiga olib keladigan sabablar va faoliyati bilan bog'liq muammolarga nisbatan e'tibor berilmay qolganligini ko'rishimiz mumkin [15].

Hozirda, huquqshunos olimlarning e'tibori asosan komissiya tomonidan qabul qilingan tergov jarayonlari va metodologiyalarga, ularning yakuniy hisobotlarining ishonchliliga va “qonunlarga to'g'ri rioya qilinishiga” qaratilgan [16]. Huquqshunoslar orasida shakllanib qolgan qarashlar o'tgan asrda 1899- va 1907-yildagi Gaaga konvensiyalari asosida ikki tomonlama nizolarni hal qilish vositasi sifatida dalillarni to'plash va adolatni ta'minlash bilan bog'liq proseduralar bilan bog'liqdir [17].

Boshqa tomonda ayrim tadqiqotchilar tergovning, xalqaro sudlar bilan o'zaro bog'liqligi, xususan, xalqaro tergov komissiyasi va xalqaro jinoyat huquqi o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratishdi [18].

Xalqaro tergov komissiyalarining mohiyatini ochib berishda unga oddiy ta'rif berish noo'rindir. Bugungi kunda xalqaro huquqda nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish turi sifatida tergov komissiyalari terminologik jihatdan “tergov guruhleri”, “ekspertlar komissiyasi”, “faktlarni aniqlash missiyasi” deb yuritilishi yoki ba'zida komissiyalarning xususiyatlariga ko'ra nomlanishi mumkin. Xalqaro huquqda komissiya turli nomlar bilan nomlansa-da, lekin ularning funksiyalari, maqsadlari yoki ishlash usullari turli xil ekanligini anglatmaydi. Misol uchun, 2010-yilda BMT bosh

kotibi tomonidan tuzilgan Shri-Lanka bo'yicha ekspertlar guruhini olishimiz mumkin [19]. Bunday ko'rinishdagi faoliyatlardan asosiy ko'zlangan maqsad nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, dalillarni topish va ularning yo'q bo'lib ketishining oldini olish, inson huquqlarini ta'minlash hisoblanadi.

E'tibor berishimiz kerak bo'lgan jihat shundan iboratki, hattoki xalqaro hamjamiyat ishtirokida yoki uning ishtirokisiz, davlatlarning milliy qonunchiligi asosida tuzilgan tergov komissiyalari ham, xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan masalalarni ko'rib chiqish yoki xalqaro huquqni qo'llash bilan bog'liq vaziyatlarda ularning harakatlari “xalqaro tergov komissiyalari”ning keng ta'rif tarkibida yotadi. Shuningdek, ko'pgina ilmiy adabiyotlarda faktlarni aniqlash missiyasi termini juda ko'p uchraydi.

“Tergov komissiyasi” va “Faktlarni aniqlash bo'yicha missiya” ushbu ikki tushuncha terminologik jihatdan bir-birining o'rnida ishlatiladi. Xususan, huquqiy adabiyotlarda tergovga “nizolarni tinchlik yo'li bilan muvaffaqiyatli hal etish maqsadida, bahsli faktlar to'g'risida bir fikrga kelish va davlatlar o'rtasidagi nizoga oid faktlarni aniqlash usuli” sifatida ta'rif berilgan [20]. Xuddi shunday, ba'zi mualliflar turli xil dalillar manbalarini baholash va to'plashni “faktlarni aniqlash usuli” deb ta'rif berishadi [21].

B.G. Ramcharan “faktlarni aniqlash” atamasi ilk bor 1907-yildagi Gaaga konvensiyasida ishlatilgan degan fikrni ilgari suradi [22]. Faktlarni aniqlash tergov komissiyalari mexanizmining bir turi hisoblanadi. Faktlarni aniqlash – bu keng qamrovli bo'lib tushunchaning aniq mazmunini chiqarib bera olmagan atamadir. 2012-yilda Garvard universiteti olimlari faktlarni aniqlashni “javobgarlik uchun dalillarni aniqlash maqsadida aniq hodisalarni chuqur o'rganish va tergov qilinayotgan hodisalar uchun javobgarlikni ta'minlash choralari” deb ta'rif bergan [23]. Xalqaro gumanitar huquq va inson huquqlari Jeneva akademiyasi tadqiqotchisi Stefan Vilkinson (Stephen Wilkinson) esa “xalqaro faktlarni aniqlash inson huquqlari va xalqaro gumanitar masalalar bilan bog'liq tegishli faktlar, ma'lumotlarni aniqlash vazifasi yuklatilgan va davlatlar yoki nodavlat subyektlar tomonidan xalqaro huquqiy qoidalarni buzish holatlarini aniqlash bo'yicha vaqtinchalik (ad hoc) tergov mexanizmining bir ko'rinishidir [24]” deb ta'rif bergan. Mazkur ta'riflar har tomonlama xalqaro huquqda haqiqatlarni aniqlash amaliyotidagi

so'nggi voqealarni o'zida aks ettirgan va xalqaro tergov komissiyalari faoliyati va funksiyalarini yoritib bergan.

1991-yil BMT bosh Assambleyasining "Xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha faktlarni aniqlash to'g'risida"gi Deklaratsiyasida [25] "faktlarni aniqlash"ni "xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash munosabati bilan o'z vazifalarini samarali bajarish uchun BMTning vakolatli organlari nizo yoki vaziyat borasida zarur bo'lgan har qanday ma'lumotlarni olish va tekshirish bilan bog'liq faoliyat" deb ko'rsatib o'tilgan. Mazkur hujjat BMTga a'zo bo'lgan davlatlar uchun majburiy emas balki tavsiyaviy xarakterga egadir [26]. Shuning uchun hujjatda berilgan ta'rif normativ asosda o'rnatilmagan, balki tushuntirish vazifasi qo'llaniladi.

Deklaratsiyada "tergov" tushunchasi "nizolashayotgan tomonlar tomonidan nizoni keltirib chiqargan holatlarni aniqlashda va kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilish vositasi" deb ta'riflangan [27]. E. Pushminning fikricha, nizolarni hal etuvchi vosita sifatida xalqaro tergovga shunday ta'rif bergan. Xalqaro tergov – o'tmishda sodir etilgan faktlarni aniqlashning xalqaro-huquqiy jarayoni bo'lib, "tekshiruv olib borish uchun xalqaro organlar va davlatlarning vakillari bilan birgalikda tuzilgan, davlatlararo kelishmovchiliklarning asosi bo'lgan aniq holatlar va faktlar to'g'risidagi tegishli hisobotlarni taqdim etish va muammolarni tinch yo'l bilan hal etishning xalqaro huquqiy vositalaridan biri"dir. Fikrini davomi sifatida, u "Xalqaro tergov komissiyasi "xalqaro organ" tushunchasi bilan qamrab olingan tergov guruhidir" deb ta'kidlaydi. O'z navbatida, bunday tuzilmalar biron-bir davlatning boshqaruv tizimiga kiritilmagan va xalqaro munosabatlarda o'z nomidan ish olib boruvchi mustaqil organ hisoblanadi. Lekin bir qator holatlarda xalqaro tergov guruhi ishtirokida ichki tekshiruvlar ham olib borilgan [28].

Birinchi jahon urushidan so'ng nizolarni tinch yo'l bilan hal etish mexanizmi Millatlar Ligasi ishtirokida ham amalga oshirilib kelindi. Millatlar Ligasi Nizomining 11-, 13-, 15- va 17-moddalarida [29] tergov komissiyalarini tuzish va ularning faoliyatini amalga oshirish tartibi yoritib berilganligini ko'rishimiz mumkin. Millatlar Ligasi nizomi asosida hududiy nizolar va tajovuzlarga taalluqli 1920-yildagi Aland orollari bo'yicha tortishuv, 1921-yildagi Albaniya bo'yicha

komissiya va Yuqori Sileziya bo'yicha komissiya, 1924–1926-yillardagi Iroq va Turkiya o'rtasidagi chegara nizolari bo'yicha komissiya, 1925-yildagi Bolgariya va Gretsiya chegarasida sodir etilgan hodisalarni tergov qilish bo'yicha komissiyasi, 1932–1935-yillardagi Shimoliy Chako ishi bo'yicha komissiya va 1931–1935-yillardagi Xitoy (Sino) – Yaponiya nizolarini tergov qilish bo'yicha komissiya kabi tergov komissiyalari tuzilgan. Mazkur komissiyalarning asosiy maqsadi bevosita faktlarni aniqlash va nizoni hal qilish edi. Lekin ushbu komissiyalarning olib borgan ishlari hududiy, ya'ni chegaradagi nizolar bilan bog'liq masalalarni qamrab olganligi bilan oldingi tuzilgan tergov komissiyalaridan farq qilib turgan.

Millatlar Ligasidan farqli o'laroq 1945-yilda BMT tashkil etilgandan so'ng yer yuzida tinchlik va xavfsizlikni asrash maqsadida, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish mexanizmi sifatida xalqaro tergov komissiyalarini tuzish va ularning faoliyatini amalga oshirish bo'yicha institusional zamin yaratildi. Bosh Assambleya davlatlar uchun nizolarni hal qilish vositasi sifatida faktlarni aniqlashdan foydalanishni bir necha bor qo'llab-quvvatlagan [30] va hattoki 1949-yil boshlarida BMT "Tergov va yarashuv guruhi" tuzilgan [31].

BMT Ustavining 33- va 34-moddalarida bevosita tashkilot tomonidan tergov komissiyasini tuzish funksiyasi ko'rsatib o'tilgan. BMT Ustavining 33-moddasida "tekshiruv" so'zidan foydalanilgan, ya'ni "har qanday nizoda qatnashuvchi tomonlar, bu nizoning davom etishi xalqaro tinchlik va xavfsizlikning saqlanishiga tahdid soladigan bo'lsa, avvalo, nizolarni muzokaralar yuritish, tekshirish, vositachilik, yarashish, arbitraj, sud yo'li bilan hal etish yoki mintaqaviy organlar yohud bitimlarga murojaat qilish yoki o'z xohishlariga ko'ra boshqa tinchlik vositalari bilan bartaraf etishga intilishlari lozim". Bir vaqtning o'zida Nizomning 34-moddasiga ko'ra Xavfsizlik Kengashi tinchlik va xavfsizlikka tahdid mavjudligini aniqlash maqsadida "tergov" olib borish vakolatiga egadir [32]. Nizomni mazkur ikkala moddasida qo'llanilgan atamalarni tahlil qiladigan bo'lsak, "tekshiruv" (BMT Nizomining ingliz tilidagi variantida "enquiry", rus tilidagi variantida esa "obsledovanie" deb talqin etilgan) va "tergov" so'zi ("investigation", "rassledovanie") bular, albatta, xalqaro-huquqiy ahamiyatga ega. Xalqaro huquq nuqtayi nazardan "xalqaro tergov prosedurasi"ni BMT Ustavida

ko'rsatilgan "tekshiruv" va "tergov" so'zlarining ekvivalenti sifatida ko'rishimiz mumkin [33].

Bundan tashqari, xalqaro tergov komissiyalari yoki faktlarni aniqlash missiyalari faqat BMT tomonidan emas, balki bir necha mintaqaviy tashkilotlar tomonidan ham tuzilgan.

2008-yilda Yevropa ittifoqi Kengashi tomonidan Rossiya va Gruziya o'rtasidagi ziddiyatlarni o'rganish bo'yicha xalqaro huquq normalarining buzilishini tergov qilish bo'yicha tergov boshladi [34]. Yevropa Kengashi inson huquqlari bilan bog'liq vaziyatlarga oid faktlarni aniqlash bo'yicha missiyaga ko'rsatmalar berib turgan.

Afrika qit'asida sodir etilgan xalqaro huquq normalarining buzilishi bilan bog'liq vaziyatlarni o'rganish bo'yicha Afrika Birlik Tashkiloti (ABT) va uning vorisi Afrika Ittifoqi (AI) tashkiloti tomonidan bir necha tergov-tekshiruvlar olib borilgan. Afrika Birlik Tashkiloti Ruandadagi genotsid sabablarini tergov qilish bo'yicha xalqaro tergov guruhini tuzdi [35]. 2013-yilda Afrika Ittifoqi Janubiy Sudandagi mojaro paytida inson huquqlarining buzilishi bo'yicha tergov boshladi [36]. Bundan tashqari, Afrika Ittifoqi Tinchlik va Xavfsizlik Kengashi talabiga ko'ra, Inson va xalqlar huquqlari bo'yicha Afrika komissiyasi o'z tashabbusi bilan faktlarni aniqlash bo'yicha missiyalar o'tkazgan. Bu missiyalar mustaqil ekspertlardan emas, balki Inson va xalqlar huquqlari bo'yicha Afrika komissiyasi vakolatli xodimlaridan tuzilgan. 2004-yil Darfurda inson huquqlarini buzilishi o'rganishi bo'yicha va 2009-yilda Isroilning G'azo sektorida sodir etilgan harbiy operatsiyalari natijasida yuzaga kelgan xalqaro qoidabuzarliklarni o'rga-nish maqsadida Arab Davlatlar Ligasi tomonidan tergovlar o'tkazilgan.

Shuningdek, Shimoliy va Janubiy Amerika mamlakatlari hududida sodir etilgan qoidabuzarliklar bo'yicha Amerika Davlatlari Tashkiloti (ADT) tomonidan ham bir necha tergov harakatlarni olib borish uchun tergov komissiyalari tuzilgan. Gaitida sodir etilgan zo'ravonliklarni tergov qilish maqsadida [37], Inson va xalqlar huquqlari bo'yicha Afrika komissiyasining faktlarni aniqlash missiyasi singari tuzilgan tergov komissiyalari mustaqil ekspertlar tomonidan emas, balki Amerika davlatlar tashkiloti kengashining vakillari tomonidan amalga oshirilgan. Tashkilot BMT bilan birgalikda Togodagi insonlarni sud qilmasdan qotillik da'volari bo'yicha ham tergov o'tkazgan [38].

Mintaqaviy tashkilotlar amaliyotida mavjud bo'lgan komissiyalar ham o'z faoliyatlarida zo'ravonlikka qarshi kurash va huquqbuzarlarga nisbatan javobgarlik belgilaganlarini ko'rishimiz mumkin. Bu tashkilotlar tomonidan tuzilgan komissiyalarning aksariyati aynan faktlarni aniqlashga qaratilgan va bevosita mustaqil ekspertlar emas, balki tashkilotning vakolatli shaxs-lari ishtiroki tashkil topgan. Bundan ko'rinib turibdiki, mintaqaviy tashkilotlar amaliyotidagi bunday tajriba, aynan bir mintaqadagi tinchlik va xavfsizlikni saqlashda tashkilotlarning o'rnini mustahkamlab bermoqda.

Yuqoridagi tahlillarga ko'ra, shuni ta'kidlash kerakki, "tergov" va "faktlarni aniqlash" atamalari xalqaro huquqda mazmunan va ularga berilgan vazifalar jihatidan deyarli farq mavjud emas. Shu nuqtayi nazardan BMT tomonidan tashkil etiladigan "tergov komissiyalari" yoki "faktlarni aniqlash missiyasi" bularning nomlanishi har xil, vazifalari bir xil sinonim tushunchalardir. Har bir komissiya o'z xususiyati bilan farqlanadi va yuzaga kelgan hodisadan kelib chiqqan holda ularga vakolat beriladi. Larissa van den Xerik va Katerin Xarvud (Larissa van den Herik and Catherine Harwood) ta'kidlash-icha tergov komissiyalari va faktlarni aniqlash missiyalari yillar davomida funksiyasi va ko'lam jihatidan sezilarli o'zgardi. Xususan, ushbu evolussiya faktlarni aniqlash missiyalari faoliyat olib borishda axborot berish, ogohlantirish va javobgarlikka tortish kabi funksiyalari bilan boyitildi [39]. Fikrimizcha, mazkur o'zgarishlar shiddat bilan rivojlanib borayotgan texnologiyalar asrida, xalqaro qoidabuzarliklarni aniqlashda, ularning oldini olishda bevosita o'ziga xos yutuqlardandir deb o'ylaymiz.

Yuqoridagilardan kelib chiqib Xalqaro tergov komissiyalariga quyidagicha ta'rif berish maqsadga muvofiqdir: *"Xalqaro tergov komissiyalari yoki faktlarni aniqlash missiyasi bu xalqaro huquq normalarining va xalqaro miqyosda belgilangan inson huquqlarining qo'pol buzilishi, shuningdek, davlatlar o'rtasidagi chegara muammolarining oldini olish maqsadida davlatlar o'rtasida, xalqaro tashkilotlar tomonidan, davlatlar va xalqaro tashkilotlar ishtirokida faktlarni aniqlash, javobgarlarni belgilash va xalqaro miqyosda tergov olib borish maqsadida tuzilgan nizolarni tinch yo'l bilan hal etish mexanizmining bir ko'rinishidir"*.

Davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan tuziladigan xalqaro tergov komissiyalari,

o'z navbatida, xalqaro huquqda jiddiy qonunbuzarliklar to'g'risida xabardorlikni oshirish va aybdorlarning javobgarligini belgilashda ijobiy amali-

yotni yaratib berdi. Ularning xulosalari va tavsiyalari haqiqatni aniqlashda, adolat va javobgarlikni belgilashda amaliyotda katta xizmat qilmoqda.

REFERENCES

1. FATF (2015), Emerging Terrorist Financing Risks, FATF, Paris <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Emerging-Terrorist-Financing-Risks.pdf>
2. D.M. Akisheva, Narkoticheskiye sredstva kak predmet prestupleniy, sovershayemykh transnatsionalnymi prestupnymi gruppami. International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 2-2 (53), 2021. // Azizbek Asilbekovich Erkaboyev Sovershenstvovaniye mexanizmov kontrolya za narkoticheskimi sredstvami, psixotropnymi veshchestvami i prekursorami v Uzbekistane. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 1 | ISSUE 4 SJIF 2021: 5.423.
3. Bair Bimbayevich Radnaye, Ob'ekty osobogo vnimaniya organizovannoy prestupnosti v sfere torgovli lyudmi, organami i tkanyami cheloveka. Setevoye izdaniye «Akademicheskaya mysl» № 1 (14) 2021.
4. R.Sh. Shegabudinov, Organizatsiya upravleniya deyatelnostyu po preduprezhdeniyu ekonomicheskoy prestupnosti, sopryajennoy s korrupsiyey i organizovannoy prestupnoy deyatelnostyu. Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii № 1 / 2021. S. 133-137. // M.S. Titov Osobennosti otvetstvennosti fizicheskix lits za poddelku dennykh znakov v mejdunarodnom prave. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta 2011. № 346. S. 103-106.
5. Brown, Ian and Edwards, Lilian and Marsden, Christopher T., Information Security and Cybercrime (June 30, 2009). LAW AND THE INTERNET, 3rd Ed., L. Edwards, C. Waelde, eds., Oxford: Hart, 2009, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1427776>
6. Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, November 2020. pp. 65. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/GTI-2020-web-2.pdf>
7. Van den Herik Larissa. An inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and international law application. Chinese Journal of International Law • Volume 13, Issue 3, September 2014, pp. 510.
8. J.G. Merrills. International Dispute Settlement (5th edn), Cambridge University Press, 2011. pp. 41-42.
9. Larissa van den Herik. Accountability Through Fact-Finding: Appraising Inquiry in the Context of Srebrenica. Netherlands International Law Review, Volume 62, Issue. 2, Jul 2015, pp. 297. DOI:10.1007/s40802-015-0035-9
10. Van den Herik Larissa. An inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and international law application. Chinese Journal of International Law • Volume 13, Issue 3, September 2014, pp. 511.
11. Van den Herik Larissa. An inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and international law application. Chinese Journal of International Law • Volume 13, Issue 3, September 2014, pp. 511.
12. Van den Herik Larissa. An inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and international law application. Chinese Journal of International Law • Volume 13, Issue 3, September 2014, pp. 515.
13. J.G. Merrills. International Dispute Settlement (5th edn), Cambridge University Press, 2011. pp. 53. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165488.004>
14. Michael A. Becker and Sarah M.H. Nouwen, International Commissions of Inquiry: What Difference Do They Make? Taking an Empirical Approach. The European Journal of International Law Vol. 30 No. 3, pp. 820.
15. Philip Alston and Sarah Knuckey. The Transformation of Human Rights Fact-Finding (2016). DOI:10.1093/acprof:oso/9780190239480.001.0001
16. Laurie R. Blank. Finding Facts But Missing the Law: The Goldstone Report, Gaza and Lawfare. Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 43, March 2011 Emory Public Law Research Paper No. 10-127. Russell Buchan, The palmer report and the legality of Israel's naval blockade of Gaza. International & Comparative Law Quarterly, Volume 61, Issue 1, January 2012, pp. 264 - 273
17. Van den Herik Larissa. An inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and international law application. Chinese Journal of International Law • Volume 13, Issue 3, September 2014, pp. 507.
18. Michael A. Becker and Sarah M.H. Nouwen, International Commissions of Inquiry: What Difference Do They Make? Taking an Empirical Approach. The European Journal of International Law Vol. 30 No. 3, pp. 821.

19. Michael A. Becker and Sarah M.H. Nouwen International Commissions of Inquiry: What Difference Do They Make? Taking an Empirical Approach. *The European Journal of International Law* Vol. 30 no. 3. doi:10.1093/ejil/chz043. pp. 823.
20. Boleslaw A. Boczek, *International Law: A Dictionary* (Dictionaries of International Law). Lanham, Md. : Scarecrow Press, 2005 pp. 365
21. T. Boutruche, 'Credible Fact-Finding and Allegations of International Humanitarian Law Violations: Challenges in Theory and Practice', *Journal of Conflict & Security Law* (2011), Vol. 16 No. 1, pp. 106
22. Alessandro Tonutti "International Commissions Of Inquiry And Palestine : Overview And Impact" STUDY ANALYSIS. Al-Haq Center for Applied International Law (2016). P 7
23. Rob Grace and Claude Bruderlein, 'Building Effective Monitoring, Reporting and Fact-Finding Mechanisms' (HPCR Draft Working Paper, 12 April 2012) P. 13 <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SSRN-id2038854.pdf>
24. Stephen Wilkinson, 'Standards of Proof in International Humanitarian and Human Rights Fact-Finding and Inquiry Missions' 2012 P. 11. <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Standards%20of%20Proof%20in%20Fact-Finding.pdf>
25. Deklaratsiya ob ustanovlenii faktov Organizatsiyey Ob'edinennyyh Natsiy v oblasti podderjaniya mejdunarodnogo mira i bezopasnosti. Prinyata rezolyutsiyey 46/59 Generalnoy Assamblei ot 9 dekabrya 1991 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ps_factfinding.shtml
26. Chernoudova M.S. Правовые проблемы мирного урегулирования международных конфликтов в рамках междunarodных organizatsiy: diss. ... kand. yurid. nauk: 12.00.10 – Chernoudova Mariya Sergeyevna. – M., 2006 g. – S. 147
27. Mejdunarodnoye pravo: Uchebnik / Otv. red. S.A. Yegorov. – 5-e izd., pererab. i dop. – M.: Statut, 2014. S. 928
28. Pushmin E. A. Mirnoye razresheniye mejdunarodnykh sporov (mejdunarodno-pravovyye voprosy). M., 1974. S. 76.
29. <http://doc20vek.ru/node/451>
30. 1967-yil 18 dekabrda BMT Bosh Assambleyasining 2329 (XXII) rezolutsiyasi. // <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1967/72.pdf>. 1982-yil 15 noyabrda BMT Bosh Assambleyasining 37/10 sonli rezolutsiyasi bilan qabul qilingan "Davlatlar o'rtasida nizolarni tinch yo'l bilan hal etish to'g'risida"gi Manilla Deklaratsiyasi // https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GARES_ManillaDeclaration_ARES3710%28english%29_0.pdf.
31. 1949-yil 28 aprelda BMT Bosh Assambleyasining 268D (III) rezolutsiyasi // <https://digitallibrary.un.org/record/541129?ln=en>.
32. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi (San Fransisko 1945-yil) https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/charter_Uzbek.pdf
33. Kudinov Aleksey Sergeyevich. Mejdunarodno-pravovoye regulirovaniye organizatsii i deyatelnosti mejdunarodnykh sledstvennykh komissiy. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata yuridicheskix nauk. M.:2018, B. 17
34. Council Decision 2008/901/CFSP of 2 December 2008 concerning an independent international fact-finding mission on the conflict in Georgia, Art 1. // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008D0901&from=EN>.
35. Rachel Murray. The Report of the OAU's International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda and the Surrounding Events. *Journal of African Law* Vol. 45, No. 1 (2001), pp. 123-133.
36. Final Report of the African Union Commission of Inquiry on south Sudan, 15 October 2014 // https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/auaiss.final_report.pdf
37. Report of the Commission of Inquiry into the events of december 17, 2001, in Haiti, OEA/Ser.G CP/INF. 4702/02, 1 July 2002, CP/RES. 806 of 15 January, 2002. // http://www.oas.org/OASpage/Haiti_situation/cpinf4702_02_eng.htm
38. Zapiska Verxovnogo komissara Organizatsii Ob'edinennyyh Natsiy po pravam cheloveka, reprovojdayushaya doklad Mejdunarodnoy komissii po provedeniyu rassledovaniy dlya Togo E/CN.4/2001/134 E/CN.4/Sub.2/2001/3 22 February 2001. // <https://digitallibrary.un.org/record/435346?ln=3n>
39. Larissa van den Herik and Catherine Harwood, *Sharing the Law: The Appeal of International Criminal Law for International Commissions of Inquiry* (January 29, 2014). published as: Larissa van den Herik and Catherine Harwood, 'Commissions of Inquiry and the Charm of International Criminal Law: Between Transactional and Authoritative Approaches', in Philip Alston and Sarah Knuckey (eds), *The Transformation of Human Rights Fact-Finding* (Oxford: OUP, 2016) 233-254, Grotius Centre Working Paper No. 2014/016-ICL, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2387554> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2387554>. P.7
40. Dilshod Egamberdiyev. "MYEJDUNARODNIY OPIY RYEGULIROVANIYA I ORGANIZASII RASSLYEDOVANIYA MYEJDUNARODNYMI SLYEDSTVYENNYMI GRUPPAMI" Review of law sciences, no. 3, 2020, pp. 95-99. doi:10.24412/2181-1148-2020-3-95-99/.